

Sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs: tien jaar later

Greet Verbergt
Bea Cantillon
Karel Van den Bosch

Januari 2009

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID HERMAN DELEECK
UNIVERSITEIT ANTWERPEN - Stadscampus

<http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be>

D/2009/6104/01

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Onderwijsexpansie en democratisering.....	1
3. Blijvende sociale ongelijkheden in het hoger onderwijs.....	2
4. Het belang van beroepsstatus ouders volgens geslacht.....	4
5. Vermindering van de ongelijkheden?	5
6. Bespreking	6
7. Conclusie.....	7
Bibliografie.....	8

1. Inleiding

Overall in de westerse wereld is de kloof tussen laag- en hogeschoolden toegenomen. Twee trends liggen hieraan ten grondslag: de verminderde vraag naar laaggeschoolde arbeid en de individualisering van de inkomensverwerving. Hoger geschoolden genieten doorgaans een hogere welvaart en betere levensomstandigheden, niet alleen omdat ze zelf een sterke maatschappelijke positie hebben, maar ook omdat ze doorgaans samenwonen met een partner die ook een sterke positie inneemt, onder meer op de arbeidsmarkt. Daarom lagen nooit eerder in de geschiedenis scholing en levenskansen zo dicht bij elkaar als in het huidige tijdperk. Het ontwikkelen van zoveel mogelijk talenten is daarom één van de belangrijkste opdrachten geworden van hedendaagse welvaartsstaten: om sociale redenen – om de opwaartse sociale mobiliteit te versterken – en om economische redenen – om zoveel mogelijk talent aan te boren die nodig is in de verouderende kenniseconomie.

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat sedert de tweede helft van de 90'er jaren de kwestie van 'gelijke onderwijskansen' (vroeger heette dat de 'democratisering van het onderwijs') bijna overall sterk naar voren schuift in de beleidsagenda's van internationale organisaties (met speciale vermeldingen voor het Bologna-proces en voor de OECD en haar spraakmakende PISA-studies) en van individuele landen en regio's (met als voorbeeld het gelijke kansenbeleid in Vlaanderen dat in de jongste legislatuur onder meer leidde tot een revolutionaire hervorming van de financiering van het leerplicht- en het hoger onderwijs).

Het is niet de bedoeling van dit artikel om een evaluatie te maken van dit beleid. Daarvoor zijn de data die we hier gebruiken te summier. Bovendien zullen de (verhoopte) effecten van het beleid slechts na enige tijd zichtbaar worden. Onderwijsinstellingen moeten zich bijvoorbeeld eerst aanpassen aan de nieuwe financiering in functie van de samenstelling van hun leerlingenpopulatie vooraleer de effecten daarvan op de pedagogische inspanningen van scholen en de doorstroom van sociaal zwakkeren leerlingen en studenten naar en in het hoger onderwijs zichtbaar zullen worden.

In dit artikel beperken we ons tot een actualisering van de analyse van Tan (1998) van de evolutie van sociaal-economische kenmerken van hoger onderwijsstudenten in de periode 1976-1992. De conclusie toen was dat 'de sociaal ongelijke verhoudingen de voorbije 20 jaar nauwelijks veranderd zijn...Men kan zeggen dat de democratisering van het onderwijs in zowat alle geïndustrialiseerde landen stagneert. Vlaanderen vormt hierop geen uitzondering'. Hoe is de evolutie sindsdien verlopen? Om deze vraag te beantwoorden gebruiken we dezelfde methodologie als in Tan (1998) en de data van de Survey of Income and Living Conditions (SILC) voor het jaar 2004.

2. Onderwijsexpansie en democratisering

Sedert de tweede WO neemt de onderwijsparticipatie aanhoudend en sterk toe, vooral bij meisjes waardoor hun deelname aan het hoger onderwijs sedert enige tijd dat van jongens overtreft (Tan, 1998, Pelleriaux K, 2000). Deze trend zet zich tot op vandaag door. Bij een

gelijkblijvend aantal leerlingen in het leerplichtonderwijs steeg gedurende het voorbije decennium het aantal hoger onderwijsstudenten met meer dan 14%.

Inschrijvingscijfers zijn één aspect, het aantal studenten dat effectief slaagt, is een ander gegeven. Uit cijfers van de Databank Tertiair Onderwijs van het Vlaams Ministerie van Onderwijs blijkt dat nauwelijks de helft van de generatiestudenten slaagt in het eerste jaar: 49 percent in de hogescholen, en 52 percent aan de universiteiten. Opvallend, en relevant voor de resultaten hieronder gepresenteerd, is dat het slaagpercentage onder studenten met een sterkere sociaal-economische achtergrond, meisjes en autochtonen significant hoger liggen.

Uit de studie van Tan voor de periode 1976-1992 bleek dat de toename van de scolarisatie en de vermindering van de genderongelijkheden niet gepaard ging met een afname van de sociaal-economische verschillen: iedereen bevond zich als het ware op een roltrap, opwaarts naar een hoger onderwijsniveau, maar de verschillen tussen jongeren uit sterkere en zwakkere sociale milieus bleven gelijk. (Tan, 1998, Van den Bosch et al, 2001; Muller W, 2002; Hillmert S, 2003; Duru-Bellat et al, 2008)

3. Blijvende sociale ongelijkheden in het hoger onderwijs

Onze resultaten zijn gebaseerd op de Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004 (zie <http://statbel.fgov.be/silc>). In deze enquête wordt gepeild naar de inkomens en levensomstandigheden van een grote steekproef van private huishoudens en personen in België. In de golf van 2004 werden vragen toegevoegd over de sociale achtergrond van de ouders van alle respondenten; met name werd gevraagd naar het hoogste diploma van de vader en moeder, en het beroep dat deze uitoefenden op het moment dat de respondent vijftien jaar was.

Voor de analyse van de participatie in het hoger onderwijs, kijken we naar Vlaamse jongeren tussen 17 tot 25 jaar¹, zowel degenen die nog bij de ouders inwonen, als degenen die al een zelfstandig huishouden vormen. Tabel 1 geeft een overzicht van de onderwijsparticipatie volgens het geslacht.

Tabel 1. Onderwijsparticipatie volgens geslacht bij 17 t/m 24 jarigen, Vlaanderen 2004.

Onderwijsparticipatie	geslacht		Totaal
	man	vrouw	
Hoger onderwijs	30,9%	36,4%	33,6%
Onderwijs, behalve hoger onderwijs	17,1%	13,0%	15,1%
Geen onderwijs	51,5%	50,7%	51,3%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

¹ De ondergrens van 17 jaar (inclusief) is gekozen, omdat een vrij groot aantal 17-jarigen aangaf hoger onderwijs te volgen. Dit heeft wellicht te maken met de lange periode van enquêtering (april – december 2004); terwijl de leeftijd bepaald is voor één referentiemoment. Daarentegen worden personen van 25 jaar en ouder uitgesloten uit de groep van jongeren waar we hier naar kijken.

Van alle 17 tot en met 24 jarigen volgt 36 percent hoger onderwijs. Van de meisjes volgt meer dan een derde hoger onderwijs, bij de jongens bedraagt dit percentage iets meer dan een dertig percent.

Tabel 2 geeft de verdeling van de Vlaamse studentenpopulatie volgens het onderwijsniveau en het beroep van de ouders. Iets meer dan 40% van de studenten heeft een laaggeschoolde vader en/of moeder (waaronder we hier verstaan: ten hoogste een diploma van lager secundair onderwijs); ruim 30% is afkomstig uit een arbeidersmilieu. Zo'n een-derde heeft hooggeschoolde ouders terwijl ruim 40% behoort tot het bediendemilieu.

Tabel 2. Onderwijsniveau en beroep vader en moeder bij mannen en vrouwen (17 t/m 24 jarigen), Vlaanderen, 2004.

		jongens		meisjes	
		vader	moeder	vader	moeder
Onderwijsniveau	Laag	40,0%	40,3%	38,3%	40,1%
	Secundair	30,3%	32,5%	35,5%	32,5%
	Hoger	27,9%	26,6%	25,5%	26,7%
	Totaal	100%	100%	100%	100%
Beroep	arbeider	34,5%	16,1%	40,6%	19,6%
	zonder	5,1%	35,4%	3,5%	33,0%
	zelfstandige	16,8%	5,0%	14,4%	7,4%
	bediende	43,5%	43,5%	41,5%	40,0%
	Totaal	100%	100%	100%	100%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

Vergeleken met de potentiële participatiegraden volgens het onderwijsniveau van de ouders en de socio-professionele achtergrond blijft echter – net als in het verleden – de deelname aan het hoger onderwijs van kinderen van laaggeschoolde ouders uit lagere socio-professionele groepen ver beneden de mogelijkheden. Omgekeerd is de participatie binnen hogere sociale milieus veel hoger dan gemiddeld (zie tabel 3 en 4).

Tabel 3. Participatie hoger onderwijs bij mannen en vrouwen (17 t/m 24 jarigen) volgens onderwijsniveau vader, Vlaanderen 2004.

Onderwijsniveau vader	Participatie Hoger Onderwijs	
	Mannen	Vrouwen
Laaggeschoold	14,0%	25,6%
Hoger secundair	26,2%	40,7%
Hoger Onderwijs	61,4%	49,5%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

De sociale gradiënt van de hoger onderwijsparticipatie in Vlaanderen is veel sterker voor jongens dan voor meisjes². Jongens van hooggeschoolde vaders hebben vier keer meer kans om hoger onderwijs te volgen dan jongens van laaggeschoolde vaders. Bij meisjes is deze kansverhouding ongeveer twee.

Tabel 4. Participatie hoger onderwijs bij mannen en vrouwen (17 t/m 25 jarigen) volgens onderwijsniveau moeder, Vlaanderen 2004.

Onderwijsniveau moeder	Participatie Hoger Onderwijs	
	Jongens	Meisjes
Laaggeschoold	9,6%	25,3%
Hoger secundair	30,9%	40,6%
Hoger Onderwijs	61,9%	49,0%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

In tegenstelling tot wat meestal wordt aangenomen lijkt het effect van het onderwijsniveau van de moeder op de hoger onderwijskansen niet groter dan dat van de vader. Er is wel één belangrijke uitzondering: jongens van laaggeschoolde moeders hebben een bijzonder kleine kans om succesvol door te stromen naar het hoger onderwijs: van alle 17 tot en met 24 jarigen wiens moeder laaggeschoold is, is geen 10% ingeschreven aan een universiteit of hogeschool tegen zo'n 62% van de zonen van hooggeschoolde moeders. Voor de onderwijskansen van meisjes is het onderwijsniveau van de moeder minder belangrijk dan voor jongens³.

4. Het belang van beroepsstatus ouders volgens geslacht

De onderwijskansen van jongeren hangen in even sterke mate samen met de socio-professionele status van vader en moeder (zie tabel 5 en 6), en ook zien we hier gelijkaardige verschillen tussen jongens en meisjes. Van de 17 tot en met 24 jarige jongens wiens vader arbeider is, is slechts 11% in het hoger onderwijs, terwijl dit bij de meisjes in dezelfde situatie 28% is. Bij de kinderen van bedienden bedraagt de participatie aan het hoger onderwijs $\pm 45\%$, zowel voor vrouwen als voor mannen. Voor de jongens is de samenhang zo mogelijk nog sterker; vooral opvallend is de zeer lage participatie als de moeder arbeidster is (slechts 6%). Dochters van arbeidsters kennen een aanzienlijk grotere participatie, al blijft deze nog altijd veel lager dan voor dochters van bedienden.

² De statistische significantie van alle in de tekst vermelde verschillen en effecten is nagegaan middels een logistisch regressiemodel, waarin ook leeftijd en leeftijd gekwadrateerd opgenomen waren. De resultaten worden in dit artikel niet weergegeven, maar kunnen opgevraagd worden bij de auteurs. Het diploma vader is statistisch significant voor de participatie aan hoger onderwijs. Het verschil tussen mannen en vrouwen in het effect van onderwijsniveau vader is ook significant.

³ Bij het constant houden van de vaderkenmerken, zijn de kenmerken van de moeder niet meer significant.

Tabel 5. Participatie hoger onderwijs bij mannen en vrouwen (17 t/m 24 jarigen) volgens beroep vader, Vlaanderen 2004.

Beroep vader	Participatie Hoger Onderwijs	
	Jongens	Meisjes
Arbeider	11,0%	28,3%
Zelfstandig	37,7%	40,4%
Bediende	46,2%	45,2%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

Tabel 6. Participatie hoger onderwijs bij mannen en vrouwen (17 t/m 24 jarigen) volgens beroep moeder, Vlaanderen 2004.

Beroep moeder	Participatie Hoger Onderwijs	
	Jongens	Meisjes
Arbeider	5,8%	30,2%
Zonder beroep	19,2%	25,6%
Zelfstandig	29,5%	28,2%
Bediende	49,5%	48,4%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

5. Vermindering van de ongelijkheden?

De belangrijke vraag is of de beschreven ongelijkheden zijn verminderd, dan wel gelijk zijn gebleven (of eventueel zijn gestegen). De vergelijking met de resultaten van Tan (1998) voor de periode 1976, 1985 en 1992 wordt bemoeilijkt door het feit dat zij keek naar de kenmerken van het gezinshoofd; voor bijna alle twee-ouder gezinnen was dat de vader, maar voor de meeste éénoudergezinnen de moeder. Daar echter het patroon van differentiële participatie weinig verschilt of we nu het onderwijsniveau van de vader of dat van de moeder in beschouwing nemen, lijkt voor dit kenmerk een vergelijking gerechtvaardigd. Dit geldt in mindere mate voor het beroep van het ouders (en daarenboven verschilde de beroepenklassificatie die Tan hanteerde enigszins van degene die wij hier hebben toegepast).

Om de vergelijking te vergemakkelijken geven wij in tabel 7 de resultaten voor mannen en vrouwen samen. Ter vergelijking: Tan vond participatiepercentages van 16, 30 en 52 wanneer het gezinshoofd respectiefflijk een diploma van ten hoogste lager secundair, hoger secundair of hoger onderwijs had (Tan, 1998: 6). Met andere woorden: we constateren dat het verband tussen onderwijsniveau van de ouders enerzijds en de participatie aan het hoger onderwijs anderzijds tussen 1992 en 2004 zeker niet is verzwakt. (Men zou zelfs van een lichte versterking kunnen gewagen; de kennelijke stijging van de participatie onder kinderen van hooggeschoolde vaders is echter niet statistisch significant, en kan te maken hebben met de iets verschillende selectie van leeftijdsgroep.) Hierbij dient dezelfde kanttekening gemaakt te

worden die ook Tan (1998: 7) al maakte: het aandeel van jongeren met laaggeschoolde ouders is tussen 1992 en 2004 blijven dalen: van 49% tot 39%. Dit betekent mogelijk dat de achtergrondkenmerken van laaggeschoolden veranderd zijn.

Onze – mogelijk verrassende – resultaten worden bevestigd door gegevens van de Studiedienst van de Vlaamse Regering (<http://aps.vlaanderen.be>). Op basis van de SONAR enquête wordt daar gekeken naar de achtergrondkenmerken van jongeren die instromen in het hoger onderwijs. Hoewel de beschouwde periode (1999-2004) daar veel korter is, zien we ook in die gegevens dat de sociale gradiënt over de tijd heen niet systematisch in de ene of de andere richting verandert.

Tabel 7. Participatie hoger onderwijs bij mannen en vrouwen (17-25 jarigen) volgens onderwijsniveau vader en moeder, Vlaanderen 2004.

Participatie Hoger Onderwijs			
Onderwijsniveau vader	HO	Geen HO	Totaal
Laaggeschoold	17%	83%	100%
Hoger secundair	33,5%	65,5%	100%
Hoger Onderwijs	57,1%	42,9%	100%
Totaal	33,8%	66,2%	100%
Onderwijsniveau moeder	HO	Geen HO	Totaal
Laaggeschoold	17,2%	82,8%	100%
Hoger secundair	34,4%	65,6%	100%
Hoger Onderwijs	55,6%	44,4%	100%
Totaal	33,4%	66,6%	100%

Bron: Survey of Income and Living Conditions (SILC) golf 2004.

6. Bespreking

De sociaal-economische gradiënt van de hoger onderwijsparticipatie anno 2004 verschilt nauwelijks van de gradiënten die voor 1976 en 1992 werden vastgesteld. Tussen 1976 en 1992 steeg door de voortdurende onderwijsexpansie het aantal jongeren van lagere socio-economische groepen in het hoger onderwijs nog sterk, maar bleven de onderwijskansen van hogere en lagere socio-economische groepen sterk van elkaar verschillen, daar de participatie onder kinderen met hooggeschoolde ouders evenzeer steeg. In vergelijking met de situatie in 1992 constateren wij nu een praktisch totale status-quo: de participatie aan het hoger onderwijs van jongeren met laaggeschoolde ouders is constant gebleven. De gegevens (SONAR) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering (1999-2004) bevestigen onze conclusie. De onderwijsdemocratisering vertoont dus al meer dan 40 jaren (!) een merkwaardige en hardnekkige “stand-still”. Dit is opmerkelijk (en tevens verontrustend), gegeven de grote (en recent sterk toegenomen) maatschappelijke en beleidsaandacht voor het probleem.

De differentiële participatie aan het hoger onderwijs is het gevolg van studieloopbanen die reeds van in het kleuteronderwijs anders verlopen bij meisjes en – vooral – bij jongens uit verschillende socio-economische milieus. Hogere sociale lagen grijpen en krijgen meer onderwijskansen uit de aard van hun sociale en culturele positie (hoger onderwijsniveau, beter taalkennis, hogere aspiraties, meer zelfbeschikkingsvermogen, een grotere autonomie, een grotere affiniteit met de schoolcultuur -en structuur). De ruimtelijke concentratie van sociaal zwakkeren binnen welbepaalde wijken, districten en binnen scholen die daarvan deel uitmaken is waarschijnlijk een bijkomende sterk bezwarende factor. Aan het einde van het leerplichtonderwijs zijn daarmee in belangrijke mate de ‘teerlingen’ al gelegd en de sociale instroom al sterk bepaald. Maar de sociale factoren blijven ook binnen het hoger onderwijs verder doorspelen: niet alleen wat de studiekeuze betreft maar ook – en dat wordt nog onvoldoende onderkend – op het vlak van de slaagkansen. Eerder onderzoek heeft immers aangetoond dat studenten uit lagere sociale milieus significant lagere slaagkansen hebben dan studenten met hooggeschoolde ouders, autochtonen en andere meer geprivilegieerde categorieën (Cantillon et al, 2006). Onderstaande tabel (tabel 8) geeft ter illustratie de slaagkansen van studenten aan de Universiteit Antwerpen volgens de scholingsgraad van de moeder. De grotere uitval in de loop van de hogere studies is daarmee een bijkomende maar belangrijke reden voor de grote zwaartekracht van sociaal-economische en culturele factoren die de onderwijsdeelname beïnvloeden.

Tabel 8. Slaagpercentage aan de Universiteit Antwerpen naar diploma moeder.

Geen diploma/lager onderwijs	25,7%
Hoger Secundair	38,8%
Hoger Onderwijs (korte type)	43,3%
Hoger Onderwijs (lange type)	58,8%
Universiteit	58,4%

Bron: Studiedag ‘Welke universiteit willen wij’, november 2007.

7. Conclusie

In deze bijdrage werd de vraag gesteld naar de evolutie van de sociaal-economische ongelijkheden in de participatie aan het hoger onderwijs in Vlaanderen. Daarvoor werden de cijferreeksen van Tan (1998) aangevuld met recente SILC-data voor 2004. Deze oefening leert dat ondanks de verbeterde doorstroom naar het hoger onderwijs er kennelijk geen sprake is van een belangrijke toename van het aantal jongeren uit lagere sociaal economische groepen naar de universiteiten en hogescholen. Onze besluiten zijn volledig congruent met de gegevens van de studiedienst van de Vlaamse Regering (SONAR). Dit impliceert dat er zeker geen afname is van de sociaal-economische gradiënt in de participatie aan het hoger onderwijs. De voorbije 40 jaren kenmerken zich op dit vlak door een merkwaardige standstill. De toekomst zal moeten uitwijzen of de recente inspanningen inzake gelijke onderwijskansen hierin een ommekeer zullen teweegbrengen.

Bibliografie

- Cantillon, B., Verbist, G. & Segal, I. (2006), 'Dekken de voorzieningen voor hoger onderwijs de studiekosten? Een doorlichting van de studiefinanciering in Vlaanderen', *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, (2005-2006): 4-5, p.368-388.
- Duru-Bellat, M., Kieffer, A. & Reimer, D. (2008), Patterns of Social Inequalities in Access to Higher Education in France and Germany, *International Journal of Comparative Sociology* 2008, 49: 347.
- Hillmert, S. (2003), [Social inequality in higher education. Is vocational training a pathway leading to or away from university?](#) *European Sociological Review* 19: 319.
- Ministerie van Onderwijs (2008), Databank Tertiair Onderwijs/ schoolvertraging.
- Muller, W. (2002) [Expansion and effects of the system of tertiary education. A comparison of Germany, France and the United Kingdom.](#) *Berliner Journal fur Soziologie* 12: 37.
- Pelleriaux, K. (2000), *Het ontstaan van een demotiecultuur in het secundair onderwijs: een cultuursociologische analyse van de nieuwe vormen van ongelijkheid en van de nieuwe sociale kwestie*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Economische, Sociale en Politieke Wetenschappen, 282 p.
- Studiedienst Vlaamse Regering: *Aandeel starters in het hoger onderwijs naar opleidingsniveau van de vader en de moeder bij het verlaten van het secundair onderwijs* (<http://aps.vlaanderen.be>).
- Tan, B. (1998), *Blijvende Sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs*, Berichten/UFSIA, Centrum voor Sociaal Beleid: Universiteit Antwerpen, 30 p.
- Van den Bosch, K., Tan, B. & De Maesschalck, V. (2001), *Zo vader, zo zoon' of 'ieder naar zijn verdienste'?* *Intergenerationele mobiliteit inzake opleidingsniveau van Vlaamse mannen in de 20ste eeuw*, Berichten/UFSIA, Centrum voor Sociaal Beleid: Universiteit Antwerpen.